

Tragedija je rodila prijateljstvo

15. februarja 1944 so Nemci požgali Komen, Branik, Tomačevico, Jablanec, Divče in Mali Dol, prebivalce vasi pa izgnali v bavarski Neumarkt. Skupaj s svojimi župljani sta odšla tudi dekan Viktor Kos in kaplan Mirko Rener, ki sta jim požrtvovalno pomagala. Z izgnanstvom so povezane številne tragične zgodbe, ki jih je v knjigi *In gnojili boste nemško zemljo* zapisala Dorica Makuc.

V svoji dolgoletni novinarski karieri je **Dorica Makuc** kot režiserka in scenaristka sodelovala pri 40 dokumentarcih, v mnogih od njih je obravnavala primorsko problematiko. Lani je praznovala 80-letnico, poleg že omenjene knjige pa je napisala še *Aleksandrinke, Sardinci in Primorska dekleta v Nemčijo gredo*, zadnji dve sta bili prevedeni tudi v italijanski jezik.

Z vprašanjem o komenskih izgnancih se je srečala leta 1987, ko ji je duhovnik **Kazimir Humar** povedal o komenskem dekanu **Viktorju Kosu**, ki je tedaj živel v Šempetru pri Novi Gorici. Humar jo je opozoril tudi na to, da je dekan Kos napisal *Kroniko vojnih dogodkov in internacije Komen Branik 1944-1945*.

"Imela sem srečo, da sem se z dekanom Kosom pogovarjala nekaj dni pred njegovo smrtjo. Bil je zelo skromen, prijazen, mil. Izročil mi je kroniko in izrazil željo, da mu jo čez teden dni vrnem," se spominja. Ko se je čez teden dni vrnila, je naletela na pogreb Viktorja Kosa.

Preden je napisala knjigo, je leta 1988 na željo novinarke in režiserke Radia Trst **Lidije Turk** sodelovala pri pripravi radijske nadaljevanke *In exilium*, ki je bila sestavljena iz Kosove kronike in pogovorov z ljudmi: "Odšla sem od hiše do

hiše. Začela sem v Komnu pri **Mariji in Andreju Zegi** ter pri drugih vašcanih, nadaljevala v Braniku. Ob obisku sem izvedela tudi za ljudsko pesnico **Pavlo Pavlica** iz Cvetroža in pesnika **Andreja Lična**, njune pesmi sem kasneje vključila v knjigo. Ker sem imela toliko gradiva, so se na Mohorjevi družbi odločili za izdajo knjige." V veliko pomoč ji je bila tudi **Nada Kukanja** iz Tomačevice: "Bila je pomočnica pri obujanju spominov, imela je neskončno voljo, da te spomine utrdi. Bila je zelo pismena in izredna ženska."

Vsako pričevanje je bilo za posebno in ganljivo, vendar jo je najbolj ganila zgodba o Kinderheimu, strašni postaji otrok, ki ji jo je povedala **Flora Mihelj Ščuka**. Vsaka tujka je morala v Kinderheim dati svojega otroka, nemalo jih je tam zaradi nevzdržnih razmer umrlo.

"Pretresle so me tudi zgodbe iz lazareta, bolnišnice. Kosov povojni kaplan **Srečko Šuligoj** me je spomnil na obisk pri bolniku, ki si je izjemno želel enega krompirja. Dekan mu ga je izročil, bolnik ga je z užitek pojedel. Kos je tedaj rekel: 'Ta krompir je staremu človeku pomenil vse. V njem je videl svoje delo in življenje, svojo kmetijo in svojo domovino.' Ni čudno, da so ga imenovali 'angel taborišča,'" meni Dorica

Makuc. Povod za izgnanstvo je bil napad Južnoprimorskega odreda na nemško-italijansko kolono pri Dovcah 2. februarja 1944. Vojaški vestnik 9. korpusa je tedaj o njem zapisal, da je bil to največji udarec okupatorju na jugoslovanskih tleh. Danes pa se mnogi sprašujejo o smiselnosti te akcije. Makuceva o tem pravi: "Te dni mi je prišla v roke knjiga **Zatemnitev Borisa Pahorja**. V njej piše o obdobju druge svetovne vojne v Trstu, kjer je bil zaprt in tudi sam doživel SS-ovsko mučilnico. Opisuje, da so neko jutro prišli iskat nekaj slovenskih zapornikov, ki so se zvečer vrnili z okrvavljenimi rokami, navdušeni, saj je bilo njihovo delo pobiranje trupel sovražnih vojakov na kraški gmajni. Pahor pa se ob tem zamisli, kaj se bo zaradi tega zgodilo z domačim prebivalstvom. To je moj odgovor na vprašanje o smiselnosti te akcije."

V veliko pomoč izgnancem v Nemčiji sta bila župnik **Ludwig Heigl** in njegova družina, s katerima je Kos prišel v stik, tako da je nekemu stražniku dal listek, naj poišče kakega duhovnika. "Družina Ludwiga Heigla in ostali dobri ljudje so pomagali zbirati hrano in blago. Treba je poudariti, da so bili tam tudi dobri ljudje," pravi Makuceva. Leta 1997 so Heiglu ob njegovi 88-letnici slovesno izročili Častni znak svobode Republike Slovenije. "Tudi sama sem bila takrat v Neumarktu. Sprejeli so nas izjemno prisrčno, peli smo slovensko, prijateljstvo še vedno obstaja. Veliko zaslug za vzdrževanje tega prijateljstva

Dorica Makuc: "Povojna Nemčija je ubrala pošteno in pravilno pot pri seznanjanju ljudi z vsem, kar se je dogajalo v drugi svetovni vojni. Njeni državljani se obnašajo tako, kot narekuje zgodovina, v Italiji pa tega nismo doživeli."

ima **Emil Švara**, tedanji predsednik komenske organizacije Društva izgnancev Slovenije 1941-1945," se spomni pisateljica. V Neumarktu obstaja pokopališče, kjer so pokopani tudi slovenski taboriščniki.

Bavarci se radi vračajo na Kras, zadnjič so ga obiskali lani poleti. "Ob vsej tragiki - zgodba o izgnanstvu je tragična - je tudi nekaj vzpodbudnega. Prav je, da tudi mladi rodovi vedo, kaj se je zgodilo," meni Dorica Makuc in doda: "Povojna Nemčija je ubrala pošteno in pravilno pot pri seznanjanju ljudi z vsem, kar se je dogajalo v drugi svetovni vojni. Njeni državljani se obnašajo tako, kot narekuje zgodovina, medtem ko v Italiji tega nismo doživeli."

PETRA MEZINEC